

Öğretmen Adayları
Öğretmenler ve
Eğitimciler için

Eğitimin Temeli Temel Kavramlar

Prof. Dr. Erdoğan KÖSE

2. Baskı

Prof. Dr. Erdoğan KÖSE

ÖĞRETMEN ADAYLARI ÖĞRETMENLER VE EĞİTİMCİLER İÇİN EĞİTİMİN TEMELİ TEMEL KAVRAMLAR

ISBN 978-625-7880-42-8
DOI 10.14527/9786257880428

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2021, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Eylül 2020, Ankara
2. Baskı: Ekim 2021, Ankara

Yayın-Proje: Nisanur Uzunlu
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler - Ankara
Tel: (0312) 341 36 67

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

*İlk öğretmenlerim;
Rahmetli Anam ve Babama...*

ÖN SÖZ

Bir alanın, disiplinin bilim dalı olabilmesinin belirli kuralları ve ölçütleri vardır. Kendine özgü bir konu alanı, bilimsel yöntemle bilgi elde edilmesi gibi dış ölçütlerin yanında, kendine özgü bir terminolojisi, genellemeleri, kuramları, modelleri, yaklaşımları, ilkeleri ve metodolojisinin olması gibi iç ölçütleri de bulunmalıdır. Bir bireye bir alanın uzmanı dendiğinde, o alanın dış ölçütlerini, daha da önemlisi iç ölçütlerini özümsemiş veya içselleştirmiş olması gerekmektedir. İç ölçütlerden belki de en önemlisi olan ve diğerlerine temel teşkil eden veya onlar için hareket noktası olarak görülen, terminolojidir veya alana özgü kavramlardır. Yani alana özgü kavramlar, o alan için genellemelerin, kuramların, modellerin, yaklaşımların, ilkelerin temelidir ve alandaki her gelişmenin hareket noktasıdır. Bir kişi alanla ilgili kavramları özümseyemezse genellemeleri, kuramları anlayamaz, algılayamaz ve sonuç olarak o alana hâkim olamaz.

Aynı şekilde herhangi bir alanın öğretimi de kavram öğretimiyle veya terminolojinin kazandırılmasıyla başlamaktadır. Çünkü öğrenen o alanın kavramlarını kendi zihninde anlamlandırdıktan sonra alanın diğer konularını öğrenebilecektir. Yani alan öğrenmenin başlangıç aşaması kavramların öğretilmesidir. Kavram öğrenme, öncelikle kavramın bir olayı veya bir varlığı toplumun ortak anlayışı çerçevesinde anlamak, açıklamak ve diğerlerinden ayırt etmek için kullanıldığını belirterek başlamak gerekmektedir. Daha sonra kavramın öğrencilerde neyi çağrıştırdığı veya öğrencinin kavramı görünce ne anlam çıkardığı önemlidir. Yani kavramın kelime anlamının ne olduğu belirlenmelidir. Daha sonra da bilimsel anlamı verilerek kavramın bir çerçevesi çizilmelidir. Burada eğer kavram kendi dilimize ait bir kavramsa kelime anlamı çağrışım yoluyla bulunabilir. Başka dillere ait bir kavramsa çağrışım yoluyla değil, anlamlandırma veya Türkçe karşılık bulma yoluyla kelime anlamı oluşturulmaya çalışılır. Buradaki temel sorun, anlamlandırma veya Türkçe karşılık bulmada o kavramın kullanıldığı kültürdeki anlamına ulaşmanın mümkün olmadığıdır. Yani başka bir dilden alınan bir kavramın kendi

dilindeki anlamıyla, bizim verdiğimiz anlam hiçbir şekilde aynı olmayacaktır. Ayrıca bu kavrama anlam verirken tamamen soyut bir anlayıştan hareket etme zorunluluğu olduğu için, öğrenenler zihinlerinde anlamlandırmada zorlanmaktadırlar. Bu durum onların kavramın tanımını ezberleme yoluna gitmelerini sağlayacaktır. Bu bağlamda bu çalışmanın en önemli amaçlarından birisi, bir alanın öğrenilmesinde kavram bilgisinin önemine dikkat çekmektir.

Bu çalışmanın başka bir amacı da ülkemizde henüz yeni sayılabilecek eğitimin bilimsel olarak ele alınması konusunda, bir eğitim bilimleri terminolojisinin oluşturulmasına zemin hazırlamaktır. Buna bağlı olarak, bu kitapta eğitimle ilgili kavramlar tanım olarak değil, bir anlam bütünlüğü içinde kavram öğretiminin kuralları çerçevesinde işlenmiştir. Öncelikle kavramın kelime anlamı verilmeye çalışılmış, daha sonra kavramın boyutları, sınırları çizilmiştir. Mümkün olduğu kadar, kavramlar derinlemesine analiz edilmiş ve kuramsal bir tanım verilmemeye çalışılmıştır. Bunun yanında, bilinçli olarak ‘bu kavramın İngilizcesi nedir, İngilizce olarak ne demek istiyor?’ gibi bir araştırma yapılmamış, tamamen bizim kendi eğitimcilerimiz tarafından kullanımına göre kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. Bu durum tamamen bize özgü bir eğitim terminolojisi oluşturma kaygısından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında bu eser, bir deneme olarak alanda yazılmış Türk Eğitim Tarihi kitaplarından sonra yabancı kaynaklardan yararlanmadan yazılmış ilk kitaptır.

Bu kitabın başka bir amacı da alanla ilgili her bireye fayda sağlayacak bir başucu eseri olmasına özen göstermektir. Bu anlamda öğretmen adaylarına, öğretmenlere, alan eğitimcilerine ve eğitim bilimleri uzmanlarına ve uzman adaylarına alanın kavramlarını anlamlandırmaları açısından fayda sağlayacağına inanılmaktadır. Eğitimle uğraşan herkese basit bir kavramın tanımı sorulduğunda, büyük oranda verilen yanıt ‘eğitimde okurken öğrenmiştim ama şu an unuttum’ olmaktadır. Hâlbuki bu kavramlar, eğitim fakültesinde ezberlenip sınavdan geçtikten sonra unutulmuştur. Bu kitap kavram-

ları kavramsal boyutta ele alıp, ezberlemeyi mümkün olduğu kadar ikinci plana itip, eğitimciyi kavram hakkında bilgi sahibi yapabilmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca bu kitap, eğitim fakültelerinde okutulan 'Eğitim Bilimine Giriş' veya yeni adıyla 'Eğitime Giriş' dersi için de bir kaynak kitap konumundadır. Bunun yanında KPSS'ye hazırlanan öğretmen adayları için eğitim bilimleri alanında da yararlanılabilecek bir kitaptır.

Bu eser, giriş ve sonuç bölümleriyle birlikte yedi bölümden oluşmaktadır. Diğer beş bölüm eğitim bilimleri alanının alt alanlarını kapsamaktadır. Bu kitabın yazılması sürecinde bana sabırla destek olan eşime ve çocuklarıma sonsuz teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca yaklaşık çeyrek asırlık bir tanışıklığa sahip olduğumuz ve her zaman sevgi ve saygıya dayalı bir iletişimimizin olduğu PEGEM Akademi yetkililerine ve çalışanlarına teşekkür ediyorum.

Kitabın öğretmen adaylarına, öğretmenlere ve eğitim bilimleri camiasına fayda sağlaması dileği ve ümidiyle...

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	v
-------------	---

1. BÖLÜM GİRİŞ

Giriş.....	1
------------	---

2. BÖLÜM EĞİTİMLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Eğitim.....	9
Çevreyle Etkileşim (Yaşantı)	10
Davranış (Kazanım).....	11
Davranış Değişikliği.....	18
Süreç	19
Öğretim.....	22
Öğrenme.....	24
Öğrenim.....	30
Öğretme.....	30
Öğrenci	31
Öğretmen.....	33
Okul.....	37
Sınıf	38
Formal Eğitim	40
İnformal Eğitim	40
Örgün Eğitim	41
Yaygın Eğitim.....	42
Okul Öncesi Eğitim.....	42
İlkokul	44
Ortaokul	45

Ortaöğrenim	47
Yükseköğrenim	48
Halk Eğitim	50
Mesleki Eğitim (Çıraklık Eğitim)	51
Hizmet içi Eğitim	52
Aile (Bir Eğitim Kurumu Olarak)	53
Akran Grubu	54
Kitle İletişim Araçları.....	56
Meslek Yaşamı.....	58
Uzaktan Eğitim	58
Yaşam Boyu Eğitim	59
E-Öğrenme	62

3. BÖLÜM

EĞİTİM PSİKOLOJİSİ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Gelişim.....	66
Büyüme.....	66
Olgunlaşma	67
Hazırbulunuşluk.....	67
Dönem	69
Kritik Dönem.....	69
Kalıtım	70
Çevre	71
Kişilik	71
Benlik.....	72
Zekâ.....	73
Öğrenme	74
Uyarıcı	74
Davranış.....	75
Yaşantı	76

Tepki.....	76
Refleks.....	77
İçgüdü.....	77
Performans.....	78
Pekiştirme.....	79
Olumlu Pekiştirme.....	79
Olumsuz Pekiştirme.....	80
Pekiştireç.....	80
Ceza.....	81
Güdüleme.....	82
Genelleme.....	83
Ayırt Etme.....	83
Unutma (Sönme).....	84
Kendiliğinden Geri Gelme.....	85
Transfer.....	86
Ket Vurma.....	87
Dikkat.....	88
Seçici Algı.....	88
Öğrenilmiş Çaresizlik.....	89
Öz Yeterlik.....	90
Öz Düzenleme.....	91
Yürütücü Biliş.....	92
Yansıtıcı Düşünme.....	93
Sosyal Öğrenme.....	95
Gözlem Yoluyla Öğrenme.....	96
Modelden Öğrenme.....	96
Kavram Öğrenme.....	97
Çağrışım Yoluyla Öğrenme.....	99
Yaparak Yaşayarak Öğrenme.....	100
İşbirlikli Öğrenme.....	101
Akran Öğretimi.....	103
Yapılandırmacı Öğrenme.....	104

Aktif Öğrenme.....	106
Yaşantı Temelli Öğrenme	107
Basamaklı Öğretim.....	108
Harmanlanmış (Karma) Öğrenme.....	109
Ezber Öğrenme.....	111
Çoklu Zekâ Kuramı.....	113

4. BÖLÜM

PROGRAM GELİŞTİRME İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Felsefe.....	115
Politika	117
Eğitim Politikası	119
Yönetim.....	120
Eğitim Yönetimi.....	123
Okul Yönetimi.....	124
Sınıf Yönetimi	126
Örgüt (Teşkilat).....	129
Sistem	131
Program	140
Müfredat	141
Eğitim Programı.....	142
Öğretim Programı.....	143
Ders Programı.....	144
Örtük Program	145
Ortak Program.....	147
Ders Dışı Etkinlik Programı	149
Program Geliştirme.....	150
Amaç (Hedef)	151
Kazanım (Davranış).....	153
İçerik (Muhteva)	154

Plan.....	155
Yıllık Plan	158
Günlük Plan	158
Ders Planı	159
Deney Planı.....	161
Gezi Planı	162

5. BÖLÜM

EĞİTİM-ÖĞRETİM SÜRECİ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Kuram	165
Model	167
Yaklaşım.....	169
Strateji	170
Yöntem (Metot)	172
Teknik	174
İletişim	175
Etkileşim	179
Disiplin	181
Öğrenme Stili.....	183
İlke.....	185
İpucu	186
Tekrar	188
Alıştırma.....	190
Öğrenci Katılımı.....	190
Dinleme	193
Dönüt (Geri Bildirim).....	194
Düzeltilme	196
Eğitim Teknolojisi	197
Öğretim Teknolojisi	198
Materyal.....	200

Araç-gereç	202
Ödev	204
Proje	207
Performans Görevi	209

6. BÖLÜM

ÖLÇME DEĞERLENDİRME İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Ölçme.....	213
Doğrudan Ölçme.....	215
Dolaylı Ölçme.....	215
Ölçüm	216
Ölçek	217
Sınıflama Ölçekleri.....	218
Sıralama Ölçekleri.....	218
Eşit Aralıklı Ölçekler	219
Oranlı Ölçekler	219
Ölçüt.....	220
Mutlak Ölçüt.....	222
Bağıl Ölçüt.....	222
Hata	223
Rastgele Hata	225
Sabit Hata	226
Sistematik Hata.....	227
Güvenirlilik	227
Geçerlik.....	230
Kullanışlılık	234
Ölçme Aracı	236
Test	237
Portfolyö.....	238
Öz Değerlendirme.....	239

Akran Değerlendirme.....	240
Rubrik	241
Sınav	242
Değerlendirme	243
Mutlak Değerlendirme	245
Bağıl Değerlendirme.....	246
Taslak Değerlendirme.....	247
Pilot Değerlendirme.....	248
Süreç Değerlendirme	249
Ürün Değerlendirme	250
Tanıma ve Yerleştirmeye Dönük Değerlendirme.....	251
Yetiştirmeye ve Biçimlendirmeye Dönük Değerlendirme.....	253
Sonuca Dönük Değerlendirme.....	255
Performans Değerlendirme	257
Sonuç.....	261
Kaynakça.....	271

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Bilimler temelde, fen bilimleri ve sosyal bilimler olmak üzere ikiye ayrılırlar. Fen bilimleri insan dışındaki canlı ve cansız varlıkları konu edinirken, sosyal bilimlerin konusu insandır. Sosyal bilimlerin bir alt dalı olan eğitim, insanın fiziksel, zihinsel, sosyal, psikolojik ve ahlaki gelişimini sağlayan bir disiplindir. Bu anlamda, eğitim diğer sosyal bilimlerden farklı olarak, bireyin doğumundan itibaren nasıl bir insan olarak biçimleneceğine önemli ölçüde etkide bulunmaktadır. Yani, eğitim bireyin içinde bulunduğu toplumun bir üyesi olarak şekillenmesinde en önemli rolü oynamaktadır.

Bir bebek dünyaya geldiğinde, biyolojik bir varlıktır. O andan itibaren çocuk çevresiyle etkileşerek bir yandan fizyolojik ihtiyaçlarını giderirken, diğer yandan da eğitim almaya başlar. Bebeğin doğduğundan itibaren böyle bir ortamın oluşmadığını ve sosyal çevreyle etkileşmediğini düşünelim. Bu durumun yıllar sürdüğünü ve bebeğin yetişkin birisi olduğunu varsayalım. Böyle bir varlığı nasıl algılayabiliriz? Veya bu varlığa insan diyebilir miyiz? Ayrıca bu varlığı içinde bulunduğumuz topluma kabul edebilir miyiz veya o toplumun içine girebilir mi? Bütün bu sorular anlamsız gelebilir. Çünkü hemen hemen hiçbirimiz böyle bir durumla karşılaşmadık ve hatta bunu düşünmedik bile. Gerçekten bir an olsun düşünelim. İlk aklımıza gelen şey, onun insana benzeyen bir yaratık olduğudur. Ayrıca tavırları ve davranışları ile belki de bir hayvanı andıracaktır. Yani, görünüşü, duruşu, tavır ve davranışlarıyla bize benzemeyen, farklılaşmış bir canlıdır. Ona insan diyebilmemiz hemen hemen mümkün değildir. İşte, biyolojik bir varlık olarak dünyaya gelen bireyi bir yaratık olmaktan kurtarıp insanlaştıran olgu, eğitimidir.

Sosyal bilimlerde, fen bilimlerinde olduğu gibi, bir kavramın veya bir terimin herkesin kabul edebileceği veya herkesin üzerinde birleşebileceği bir tanımı veya açıklaması yoktur. İnsanların bakış açılarına göre değişebilen tanımlar yapılmaktadır. Bunun için, sosyal bilimlerde bir kavram her zaman yeniden tanımlanabilir ve bu tanım üzerinde tartışmalar yapılabilir. Oysaki fen bilimlerinde, bir tanımın aksi bilimsel olarak ispat edilmedikçe, o tanım geçerlidir ve üzerinde tartışılmaz. Eğitimle ilgili kavramlar da zaman zaman yeniden tanımlanır veya tartışılır. Böyle olmasına rağmen, eğitimle ilgili kavramların bir tek tanımı yoktur ve farklı bakış açılarına göre, farklı tanımlar yapılagelmektedir.

Burada eğitim kavramına farklı bakış açılarına göre değinilecektir. Eğitim sosyal bilimlerin bir alt dalı olduğu için, eğitimin yakın ilişkide bulunduğu diğer sosyal bilimlerin ve fen bilimlerin eğitime yüklediği anlamlar vardır. Bunun yanında, eğitime diğer bakış açılarına da kısaca değinmekte fayda bulunmaktadır.

Eğitime sosyolojik açıdan bakanlar, eğitimi bireyin içinde yaşadığı topluma ayak uydurması olarak tanımlarlar. Birey ilk doğduğu andan itibaren, içinde yaşadığı toplumun diğer bireyleri ile ilişkilere girmektedir. Toplumun çekirdeği olan aile, çocuğun ilk barınağıdır ve toplumsal kuralları bu kurum içinde öğrenmeye başlar. Daha sonra çocuğun toplumsallaşmasından sorumlu olan kurumlardan akran grubu, kitle iletişim araçları devreye girmektedir. Birey büyüdükçe hem bu kurumların etkisi devam etmekte ve hem de okul ve meslek yaşamı da toplumsallaşmanın devamını sağlamaktadır. Burada bireyle toplum arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Bir yandan birey toplumsal kuralları kabul ederek topluma faydalı olmaya çalışır, bir yandan da toplum bireyi içinde yaşamaya kabul ederek toplumsal devamlılığın sağlanmasına neden olmaktadır.

Sosyolojik açıdan eğitimin bir başka tanımı da yetişkin kuşakların genç kuşaklara kendi kültürünü aktarması sürecidir. Bu, eğitimin asli görevlerinden birisidir. Çünkü hem kültürel devamlılığın hem de toplumsal devamlılığın sağlanması açısından toplumun mevcut

kültürünün genç kuşaklara aktarılması gerekmektedir. Toplumunu toplum yapan en önemli öge, o toplumun kültürel değerleridir. Bu kültürel değerlerin yok olması demek, uzun vadede o toplumun yok olması demektir.

Psikolojik açıdan bakanlar eğitimi bireyin kendisi açısından ele almaktadırlar. Eğitim, bireyi beden, zihin, duygu, ahlak vb. yönlerden bir bütün olarak geliştirip onun karakterli bir kişilik olmasını sağlamaktır. Bilindiği gibi birey çok yönlü bir varlıktır. Her bir yönün bireyin kişilik olarak gelişmesine katkısı bulunmaktadır. Bundan dolayı bireyin bütün yönleriyle dengeli bir şekilde geliştirilmesi, karakterli bir birey olmanın temel koşuludur. Bireyin birkaç yönünü geliştirip birkaç yönünü görmezden gelmek, o bireyin dengesiz bir kişilik olmasına neden olacaktır. Bu durum, bireyin yaşama tutunmasını olumsuz yönde etkileyecek ve öncelikle psikolojisi bozacaktır. Psikolojisi bozulmuş bir birey, toplumda patlamaya hazır bir bomba gibi, tehlike arz eden bir kişi konumundadır. Başka bir tanım, eğitim bireyin gizil güçlerini (yeteneklerini) ortaya çıkararak, bunları geliştirmektir. Bilgi çağını yaşadığımız günümüzde, eğitimin bu tanımı ön plana çıkmıştır. Buna göre eğitim, küçük yaşlarda bireyin yeteneklerini ortaya çıkarmak, bu doğrultuda eğitim almasını sağlamak ve aldığı eğitime bağlı olarak bir meslek seçmesini sağlamaktır. Çünkü ekonominin dünya dengelerini belirlediği bu dönemde, yetiştirilecek bireylerin de bu duruma uygun geliştirilmesi gerekmektedir. Yani, bireyi yetenekleri doğrultusunda eğiterek, bireylerden azami ölçülerde yararlanmak önem kazanmıştır.

Eğitime felsefi açıdan bakanlar, eğitimin görevinin bireylerin düşünme yeteneklerini geliştirmek olduğunu savunurlar. İnsan düşünen bir varlıktır ve eğitim bireyin düşünme yeteneklerini geliştirerek onun düşünerek akıl yürütmesini sağlamalıdır. Gerçekten bireyin düşünme yeteneğini verimli bir şekilde kullanması hem kendi yaşamını hem de içinde yaşadığı toplumu kalitelendirecektir. Düşünme bireylerin sorgulamasını, eleştirmesini, akıl yürütmesini, üretmesini, sorun çözmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda düşünme